

ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ
АПН УКРАЇНИ

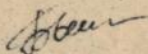
На правах рукопису

БИЧКОВА Любов Володимирівна

ФОРМУВАННЯ БАЗОВИХ ЗНАНЬ
З КОЛЬОРОЗНАВСТВА В УЧИТЕЛІВ
ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

13.00.04 - професійна педагогіка

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ - 1996

Дб. 35. 818

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Полтавському державному педагогічному інституті ім. В.Г. Короленка

Науковий керівник - доктор психологічних наук,
професор Семиченко Валентина Анатоліївна

Офіційні опоненти - доктор психологічних наук, професор,
дійсний член АПН України
Моляко Валентин Олексійович

кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
Коновець Світлана Володимирівна

Провідна установа: Харківський державний педагогічний університет
ім. Г.С. Сковороди

Захист відбудеться "13" листопада 1996 року о 14 год. на
засіданні спеціалізованої вченої ради Д 01.61.01 в Інституті педагогіки
і психології професійної освіти АПН України за адресою:

254060, м.Київ, вул. М.Берлінського, 9, зал засідань (5-й поверх).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту
педагогіки і психології професійної освіти АПН України (254060,
м.Київ, вул. М.Берлінського, 9)

Автореферат розіслано "10" жовтня 1996 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Г.М.Цибульська

ЛНБ України ім.В.Стефаніка

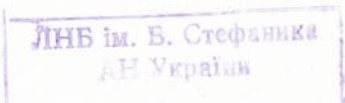
00751590 (R)

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність і ступінь дослідженості проблеми. Відродження національної системи освіти України, її розвиток на сучасному етапі зумовлюють необхідність реформування змісту цієї освіти на основі принципів гуманізації, національної спрямованості, безперервності, багатоукладності та варіантності. Вирішення цієї проблеми потребує формування нової генерації педагогічних кадрів, здатних на новому інтелектуальному і культурному рівні розв'язувати освітньо-виховні завдання. Проблема ефективної професійної підготовки вчителя у сучасних умовах стає об'єктивною необхідністю: на перший план виходить завдання розвитку творчого мислення, панорамної антиципації, розширення культурного і наукового кругозору. Її розв'язанню сприяють праці Д.Б.Гордієнка, І.А.Зязюна, Г.В.Локарева, В.А.Сластеніна, В.М.Шацької та інших учених.

Основною умовою успішного розвитку особистості є належний рівень розвитку сенсорних систем, що забезпечують процеси інформаційного обміну. Як показали дослідження психо- і нейрофізіологів (А.В.Бертуліса, В.Д.Глезера, І.К.Іванова, Ч.А.Ізмайлова, С.Д.Смирнова, Є.Н.Соколова, Р.І.Цинтвараса, І.І.Цуккермана, А.М.Черногізова) кольоросприйняття суттєво впливає на діяльність усього мозку, коротко- і довгострокової пам'яті, механізмів свідомості й мислення. Високі вимоги до інтелектуальних якостей майбутнього вчителя потребують урахування значення колірної зору у пізнавальних процесах і особливостей його розвитку в ході професійної підготовки.

Важливим аспектом цієї проблеми є зв'язок між кольоросприйняттям і культурним розвитком особистості, виявлений Р.С.Вудворсом, О.Р.Лурією, В.Ф.Реєм, В.Г.Ріверсом, Е.Б.Хентом, Б.Л.Хойером. Аналіз історії філософського осмислення кольору, висвітлений у роботах Ф.Біррена, Х.Варнаві, О.Ф.Лосева, Л.М.Миронової, М.Ржепінської та інших дослідників, доводить велике значення морально-етичного й естетичного

ідеалу, втіленого в гармонійних кольоросполученнях, семантиці та символіці кольорів. Теоретично-методологічне обґрунтування взаємозв'язку естетичного ідеалу і світогляду (В.Г.Бутенко, М.А.Верб, Л.Г.Коваль, Л.П.Печко, Т.І.Цвелих, Г.П.Шевченко) зумовлює необхідність формування колористичної культури майбутнього вчителя. Оскільки колір є засобом художньої виразності, оперування ним розвиває художньо-образне мислення, сприяє оволодінню умінням реалізовувати творчі задуми (Б.Г.Ананьєв, Л.І.Божович, В.Д.Василенко, І.С.Кон, Г.С.Костюк, В.О.Кудін, В.С.Кузін, О.О.Мелік-Пашаєв, Г.М.Шегаль, П.М.Якобсон та інші).

Отже, кольоросприймання, виступаючи засобом пізнання світу і його естетичного освоєння, об'єднує в собі процеси логічного й образного осмислення дійсності. Тому воно може використовуватись як унікальний засіб розвитку абстрактно-теоретичного і творчо-фантазійного мислення, що поряд з іншими факторами стимулює розвиток здатності до усунення міжпредметних бар'єрів, швидкого схоплення смислу, розпізнавання значущих критеріїв тощо. Особливо це актуально для майбутніх учителів початкових класів, оскільки специфікою їх педагогічної діяльності є полідисциплінарність, що вимагає рівномірності розвитку різних видів мислення. Розширення досвіду внаслідок оперування колористичними образами і символами служить основою для формування у майбутніх учителів панорамної антиципації.

Колір відіграє важливу роль також як засіб професійної реалізації вчителя. Наука про колір робить можливим насичення емоційно забарвленим змістом будь-яких навчальних дисциплін і підвищення рівня знань учителя як предметника. Як методист, він може використовувати колір для активізації пізнавальної діяльності учнів під час викладання математики, природознавства тощо (Е.Бартон, К.Лейн, М.П.Лещенко та інші). Можливості кольору як засобу емоційного впливу досить давно використовуються з метою активізації образотворчої діяльності дітей різного віку (Г.В.Беда, С.Гейтскел, І.П.Глінська, Е.Гурвич, А.Капальдо, Б.М.Неменський, М.К.Претте, М.М.Ростовцев, Б.Л.Юсов та інші). Ця

діяльність потребує сформованості в учителя вмінь використовувати здобутки кольоропсихології і кольородіагностики. (В.Авдєєв, Р.Арихейм, Ф.Біррен, М.Люшер та інші), впливати на формування комфортного поліхромного середовища життєдіяльності дітей, тощо (Ю.С.Рябов, С.П.Соловйов, Н.К.Чхартишвілі та інші).

Розвиваючий вплив кольору на особистість майбутнього учителя початкових класів, його значення як засобу професійної реалізації педагога зумовлюють необхідність його цілеспрямованого використання для професійно-педагогічної підготовки. Цьому сприяє введення у навчальні плани педагогічних вузів дисципліни "Кольорознавство".

Поряд з цим зазначимо, що відсутність комплексного вивчення кольорознавчих аспектів на факультетах початкових класів, фрагментарне і несистематизоване контекстне представлення кольорознавчої інформації в інших дисциплінах, обмежені можливості для цілеспрямованого здобуття навичок практичного оперування кольором значно знижують результати цього напрямку професійного і особистісного розвитку студентів.

Оскільки проблема формування якостей майбутнього педагога засобами кольорознавства в теорії і практиці професійного навчання майже зовсім не вирішена, ставити завдання щодо її всебічного розв'язання у межах одного дослідження було б нереальним. Суттєвим аспектом формування готовності до роботи з кольором є оволодіння базовими знаннями про нього - сукупністю основних теоретичних понять, без яких стають недоступними для розуміння не лише науковий і культурний потенціал колористики, але й навчальні завдання, будь-яка поліхромна інформація, а також звужується поле емоційного впливу кольору. Між тим особистий досвід спілкування із студентською аудиторією, контрольні вибіркові обстеження серед учителів початкових класів та образотворчого мистецтва, викладачів педінституту, студентів та абітурієнтів показали їх слабку обізнаність із основними кольорознавчими поняттями. Аналіз методичної літератури виявив розбіжності у визначенні або трактуванні цих понять. Це свідчить про те, що вказані недоліки існуючих умов

кольорознавчої підготовки учителів початкових класів суттєво позначаються на якості навіть елементарних знань у цій галузі. Отже, необхідно створити науково обґрунтовані умови отримання цих знань.

Протиріччя між необхідністю вирішення актуальної проблеми кольорознавчої підготовки вчителів початкових класів і недостатньою її розробленістю у теорії психолого-педагогічних досліджень, тривалістю використання знань про колір у педагогічній практиці і недосконалістю педагогічних умов їх отримання визначили тему дослідження: "Формування базових знань з кольорознавства в учителів початкових класів".

Об'єкт дослідження — процес формування базових знань з кольорознавства в учителів початкових класів.

Предмет дослідження — зміст і форми організації процесу формування базових знань з кольорознавства у майбутніх учителів на факультетах початкових класів педагогічних інститутів.

Мета дослідження — виявлення й обґрунтування педагогічних умов ефективного формування базових знань з кольорознавства у майбутніх учителів початкових класів, розробка комплексу засобів навчально-методичного забезпечення цього процесу.

Гіпотеза дослідження полягає в припущенні про те, що процес формування у майбутніх учителів початкових класів відповідного рівня базових знань з кольорознавства може бути ефективним за умов:

- науково обґрунтованого відбору змісту цих знань на основі критеріїв повноти розкриття положень теорії колористики, професійної значущості та доступності;
- спеціально організованої кольорознавчої підготовки, яка забезпечується впровадженням викладання на факультетах початкових класів дисципліни "Педагогічне кольорознавство";
- комплексного використання засобів навчально-методичного забезпечення процесу формування базових знань (програми

дисципліни "Педагогічне кольорознавство"; технології повного засвоєння, адаптованої до умов викладання цієї дисципліни на факультетах початкових класів; багатокритеріальної системи оцінювання результатів навчальної діяльності).

Завдання дослідження:

1. На основі теоретичного аналізу наукових праць із різних галузей науки про колір вивчити історичний аспект досліджуваної проблеми. Виявити специфіку використання знань про колір у педагогічних цілях, стан організації кольорознавчої підготовки у педагогічних вузах.

2. Визначити і обґрунтувати критерії відбору обсягу і змісту базових знань з кольорознавства для майбутніх учителів початкових класів.

3. Обґрунтувати необхідність упровадження в практику факультетів початкових класів комплексної дисципліни "Педагогічне кольорознавство" як обов'язкової умови успішного формування базових знань з кольорознавства.

4. Розробити комплекс засобів навчально-методичного забезпечення кольорознавчої підготовки студентів педагогічних вузів.

5. Обґрунтувати критерії ефективності формування базових знань з кольорознавства у майбутніх учителів початкових класів.

6. Експериментально перевірити запропоновану методику формування базових знань з кольорознавства у студентів факультету початкових класів.

7. Розробити рекомендації щодо формування базових знань з кольорознавства у майбутніх учителів.

Методологічною основою дослідження послужили теорія пізнання, положення теорії колірного зору, колориметрії, кольоропсихології, прикладної колористики та фундаментальні праці з методології педагогічних досліджень, психофізіології, психології, естетики та мистецтвознавства. У ході дослідження використовувалися державні документи з проблем розвитку народної освіти та підготовки педагогічних кадрів.

1. Теоретично обґрунтувати і експериментально перевірити необхідність

про те, що педагогічне кольорознавство є комплексною дисципліною

Методи дослідження: теоретичний аналіз, моделювання, спостереження, аналіз результатів діяльності, опитування, експертні оцінки, тестування, аналіз вузівських програм та методик викладання кольорознавства, кольорознавчої літератури, студентських робіт тощо.

Провідний метод – дослідно-експериментальна робота, у ході якої перевірялася методика організації вивчення дисципліни "Кольорознавство" на факультеті початкових класів. Для експериментальної перевірки було запропоновано програму, тексти лекцій, систему лабораторних завдань, методичні рекомендації, блоки тестових завдань, систему оцінювання результатів навчальної діяльності. У процесі розробки програми і методики викладання кольорознавства нами враховувалися результати вивчення психолого-педагогічної, естетичної, мистецтвознавчої, психологічної, нейрофізіологічної літератури; узагальнення масового та ретроспективного аналізу особистого педагогічного досвіду.

Дослідно-експериментальна робота здійснювалася на базі Полтавського державного педагогічного інституту ім. В.Г. Короленка в період із 1989 по 1996 роки. На пошуковому етапі експерименту було задіяно в обстеженнях 391 особу із числа студентів, учителів шкіл, абітурієнтів інституту. На етапі формуючого експерименту обстеженнями було охоплено 194 студенти.

Наукова новизна дослідження полягає:

- у науковому обґрунтуванні педагогічної колористики та визначенні мети і завдань педагогічного кольорознавства як навчальної дисципліни;
- виявленні системи поліфункціональних і міжпредметних зв'язків кольорознавства з професійною діяльністю вчителя початкових класів;
- науково обґрунтованому відборі змісту кольорознавчої підготовки у педагогічному вузі;

– розробці педагогічної технології кольорознавчої підготовки студентів педінституту;

– створенні й обґрунтуванні багатокритеріальної системи оцінювання результатів навчальної діяльності з кольорознавства.

Теоретична значущість дослідження – в обґрунтуванні колористики, педагогічного кольорознавства, понять колористичної глядацької свідомості і колористичної культури; новій класифікації колірних гармоній; систематизації факторів, що впливають на переваги кольорів і на формування колористичної культури особистості; розробці структурної схеми емоцій, викликаних впливом кольорів, та схеми взаємозв'язків кольору з потребами особистості; виявленні системи якостей майбутніх педагогів, що піддаються розвитку в процесі занять кольорознавством; розробці методик педагогічної діагностики в галузі кольорознавства.

Практичне значення результатів і висновків дослідження полягає в тому, що у процесі його проведення були розроблені й апробовані програма з кольорознавства, методичні рекомендації, матеріали до лекцій, блоки тестових завдань для експрес-контролів і діагностики рівня сформованості знань і умінь для факультетів початкових класів педінститутів. Науково обґрунтовані методичні рекомендації, розроблені за результатами досліджень, можуть використовуватися в інститутах, університетах, закладах післядипломної освіти тощо.

Вірогідність висновків проведеної роботи забезпечується теоретичною обґрунтованістю вихідних положень, використанням взаємодоповнюючих методів, адекватних об'єкту, предмету, меті і завданням дослідження, і таких, що піддаються перевірці; якісним і кількісним аналізом сформованості базових знань і умінь з кольорознавства на всіх етапах проведення дослідно-експериментальної роботи, її позитивними результатами.

На захист виносяться:

1. Теоретично обґрунтоване й експериментально перевірене положення про те, що педагогічне кольорознавство є комплексною професійною

зорієнтованою навчальною дисципліною полідисциплінарного і поліфункціонального характеру. Впровадження у практику факультетів початкових класів цієї дисципліни є необхідною умовою ефективного формування базових знань у цій галузі.

2. Комплекс засобів методичного забезпечення процесу кольорознавчої підготовки вчителів, зорієнтований на підвищення рівня базових знань:

- навчальна програма дисципліни "Педагогічне кольорознавство";
- методика викладання, побудована на принципах технології повного засвоєння (тексти лекцій, система лабораторних завдань, методичні рекомендації, блоки тестових завдань і експрес-контролів тощо);
- багатокритеріальна система оцінювання результатів навчальної діяльності студентів.

Апробація результатів дослідження. Матеріали дослідження були представлені у виступах на 7-ми науково-практичних конференціях (Москва, 1991; Чернігів, 1991; Полтава, 1992, 1992, 1993, 1994, 1995), на обласних і міських семінарах учителів образотворчого мистецтва і початкових класів, аукціонах педагогічних ідей, при організації виставок студентських робіт. За результатами дослідження опубліковано 6 науково-методичних робіт загальним обсягом 7 друкованих аркушів, 8 статей і тез.

Результати дослідження впроваджено у практику Кременчуцького педагогічного училища, Полтавського ліцею №1 та гімназії №1 м.Комсомольська Полтавської області.

Структура і обсяг роботи. Дисертація складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку літератури і додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність проблеми формування базових знань з кольорознавства в учителів початкових класів, визначено мету, об'єкт і предмет дослідження, сформульовано гіпотезу й завдання дисертаційної роботи, розкрито наукову і теоретичну новизну, практичну

значущість одержаних результатів, викладено основні положення, що виносяться на захист.

У першому розділі "Педагогічне кольорознавство як структурний компонент професійної підготовки вчителів початкових класів" розвивається сформульоване у вступі положення про необхідність організації спеціальної кольорознавчої підготовки майбутніх учителів початкових класів, визначається суть понять "базові знання" і "педагогічне кольорознавство".

Розгляд історії викладання кольорознавчих питань у вищих закладах освіти, здійснений у цьому розділі, показав, що: як навчальна дисципліна кольорознавство почало існувати на межі XIX-XX століття і зараз викладається переважно у художніх і деяких технічних закладах освіти; у педагогічних закладах як окрема дисципліна воно викладається лише для майбутніх учителів образотворчого мистецтва та іноді - для психологів. Аналіз досвіду викладачів кольорознавства у цих навчальних закладах дозволив виявити тенденції до виділення у змісті цієї дисципліни стабільної і варіативної частин. До стабільної частини належать основні теоретичні поняття, які вивчаються незалежно від професійної зорієнтованості навчального курсу. Варіативну частину складають знання, необхідні для використання кольору з певною професійною метою. Одну підчастину цих знань, яку ми назвали прикладною, становлять конкретні методики. Інша підчастина містить поняття, які можуть бути основними або не обов'язковими в залежності від змісту прикладної частини. Ці поняття разом із поняттями стабільної частини об'єднані нами під назвою "базові знання", оскільки без оволодіння ними стає неможливим освоєння прикладної підчастини знань і виконання програмних завдань. Отже, визначення змісту базових знань може бути здійснене лише в результаті виявлення і систематизації всієї сукупності актуальних для вчителя початкових класів знань у цій галузі, тобто створення програми навчальної дисципліни.

Одними з основних вимог до будь-яких навчальних дисциплін є інформаційна насиченість і професійна значущість, які служать критеріями відбору змісту цих дисциплін. Проведене дослідження сучасного стану розвитку науки про колір та особливостей функціонування знань про нього у практиці педагога показало наявність можливостей для задоволення цих вимог. Так, відбір і аналіз кольорознавчих аспектів у науковій літературі з фізики, психології, педагогіки, мистецтвознавства, інженерії, медицини тощо дозволяють стверджувати, що результатом високого рівня розвитку наукових знань про колір стало їх глибоке проникнення у всі галузі людської діяльності. Це дає змогу забезпечити повне інформаційне насичення змісту навчальної дисципліни. Здійснений у дисертації лексичний і семантичний аналіз використовуваних термінів для назви науки про колір та її окремих галузей дозволив виявити субординаційну структуру науки колористики, у якій окреслилося місце кольорознавства як навчальної дисципліни. Визначення суті базових знань дозволяє нам трактувати поняття їх інформаційної насиченості як аналог повноти відображення основних положень колористики.

У ряді праць вказується на існування конфлікту між високим рівнем та значним обсягом накопичених знань про колір і низьким рівнем підготовленості суб'єктів суспільства до їх використання (Ж.Агостон, Ч.А.Ізмайлов, Є.М.Соколов). Отже, постала проблема забезпечення допустимого рівня популярності знань, адаптування даних фундаментальних наук до потреб певної професії. Запропоноване нами відображення у назві "педагогічне кольорознавство" професійної зорієнтованості дозволяє внести конструктивні зміни у її зміст, встановити обмеження у відборі інформації, конкретизувати мету, завдання і об'єкт розгляду залежно від потреб професії. Це відповідно позначається на змісті та обсязі інформації, що включається до базових знань. Отже, ще одним критерієм науково обґрунтованого відбору змісту базових знань має бути їх доступність.

Результати вивчення можливостей і стану використання колористичних знань у практиці вчителя загальноосвітньої школи, і особливо вчителя початкових класів, підтвердили професійну значущість кольорознавства. Встановлено, що ці знання можуть виконувати функції методичного і виховного засобу, вони прямо або контекстно представлені у тематиці різних навчальних предметів. Це дозволило нам розкрити суть педагогічного кольорознавства як комплексної педагогічно зорієнтованої навчальної дисципліни полідисциплінарного і поліфункціонального характеру.

У той же час очевидним є факт, що далеко не всі функції кольору повноцінно реалізуються сучасними вчителями. Переважно колір використовується як засіб активізації образотворчої діяльності дітей, оскільки цей аспект досить добре розроблений теоретично і широко висвітлюється у методичній літературі (Г.В.Беда, С.Вальтер, Х.Денеш, А.Капальдо, М.А.Кириченко, В.Курчевський, Б.М.Неменський, Л.В.Пантелеєва, М.К.Претте, Б.П.Юсов). Тому і кольорознавча підготовка вчителів традиційно зорієнтована на методику викладання образотворчого мистецтва. І все ж, останнім часом увага фахівців до більш широкого використання можливостей кольору з педагогічною метою значно зросла. Його почали використовувати для активізації інформаційного обміну і розумової діяльності дітей на уроках з різних дисциплін, чому сприяє також підвищення якості поліхромного оздоблення шкільних підручників (М.П.Лещенко).

Отже, поліфункціональна і полідисциплінарна суть педагогічного кольорознавства обумовлює необхідність комплексного систематизованого вивчення кольорознавчих аспектів, яке потребує упровадження спеціальної дисципліни "Педагогічне кольорознавство".

Створення програми навчальної дисципліни і остаточна конкретизація її змісту залежить від тих вимог, які висуває певна професія до спеціаліста. Характерною рисою педагогічної професії є акцентування на особистісних якостях спеціаліста. Тому другий розділ "Проблема

кольорознавчої підготовки майбутнього вчителя - питання теорії і практики" присвячений порівнянню сукупності теоретично можливих позитивних впливів занять кольорознавством на особистість майбутнього учителя і фактичного стану використання цих можливостей у практиці факультетів початкових класів. Це дозволяє визначити мету і завдання педагогічного кольорознавства. Розгляд цих питань здійснено на основі встановлення взаємозв'язків між кольоросприйманням і різноманітними елементами структури особистості.

Аналіз відомих концепцій структури особистості дозволив прийняти за основу структурну схему, запропоновану О.О.Бодальовим. Він виділяє дві групи психічних утворень, від яких залежать професійні якості спеціаліста у певній галузі діяльності: відношення і здібності. Відношення проявляються назовні трьома рівнозначними взаємозв'язаними сторонами - пізнавальною, емоційною і поведінковою. Відповідно до цього за трьома напрямками ми розглядали можливості впливу занять кольорознавством на відношення майбутнього учителя до різних сторін дійсності.

Було виявлено, що 90% інформації людина отримує завдяки зоровій системі. Це впливає на перцептивні, мнемічні, логічні, уважні, афективні і моторні функції організму. Отже, заняття кольорознавством можуть сприяти розвитку цих пізнавальних функцій у майбутнього вчителя.

Логіка нашого дослідження потребувала введення поняття колористичної глядацької свідомості. Розвиток колористичної свідомості на основі високого рівня обізнаності і розуміння інформаційної структури об'єктів матеріальної культури минулих епох і сучасності створює можливості для розвитку креативного мислення і панорамної антиципації, необхідних учителю для реагування на нові ідеї і ситуації, що виникають.

Відомо, що колірний зір не лише бере участь у протіканні пізнавальних процесів, а й безпосередньо задіяний у функціонуванні

емоційно-вольової системи, впливає на психологічний і фізіологічний стани людини, що дозволяє передбачити наявність можливостей для цілеспрямованого формування інтелектуальних, естетичних і моральних потреб майбутнього вчителя засобами кольорознавства. Наявність високого рівня загальної культури - необхідна для діяльності вчителя властивість. Різноманітність і багатство знань про колористичну культуру різних епох, народів, особистостей, на нашу думку, є основою для формування широких інтересів, потреб і здібностей, що впливають на культуру мислення і праці вчителя. Невід'ємні складові колористичної культури - колірна гармонія і колірна композиція із закладеними у них смисложиттєвими цінностями є одним із засобів вирішення об'єктивних протиріч соціального буття людей, формою людського самовизначення, ствердження життєвих принципів. Для задоволення цих моральних потреб засобами колірної гармонії і колірної композиції необхідне вміння розуміти семантику і символіку кольорів, оволодіння способами реагування на закладений у них смисловий і емоційний потенціал тощо. Таке вміння формується на основі відповідних знань.

Виявлені можливості кольору у задоволенні пізнавальних, естетичних і моральних потреб особистості дозволяють стверджувати, що колористична культура особистості, втілюючись в інтересах, ідеалах і переконаннях, впливає на мотиви і спрямованість її поведінки і діяльності. Колір може використовуватися як засіб оволодіння якостями темпераменту, компенсувати його негативні прояви і сприяти формуванню індивідуального стилю діяльності.

У нашому дослідженні колір розглядається як важливий засіб виявлення і формування професійно значущих здібностей майбутнього вчителя. Аналіз психолого-педагогічної літератури з цієї проблеми (О.О.Бодальова, Є.О.Голубєвої, Є.П.Гусєвої, О.Г.Ковальова, В.С.Кузіна, В.О.Моляко, С.К.Шандрука та інших) дозволив виявити систему якостей майбутніх педагогів, які піддаються розвитку у процесі занять кольорознавством. Але недостатність даних спеціальних психолого-

педагогічних розробок стосовно цього примусила обмежитися розглядом лише найочевидніших ознак наявності кольорознавчої обізнаності, які були прийняті нами за критерії ефективності формування базових знань, а отже, і ефективності запропонованого комплексу засобів навчально-методичного забезпечення цього процесу.

Таким чином, проведене дослідження показало існування сукупності теоретично можливих позитивних впливів занять кольорознавством на особистість майбутнього вчителя.

Поряд з цим у ході дослідження було виявлено недоліки сучасної системи кольорознавчої підготовки майбутніх учителів початкових класів. На матеріалах констатуючого експерименту доведено, що відсутність базових знань з кольорознавства характерна для вчителів шкіл, ліцеїв, коледжів, дошкільних і навіть художніх спеціальних закладів, у зв'язку з чим студенти мають недостатній рівень довузівської кольорознавчої підготовки.

Відсутність спеціальної комплексної підготовки на етапі навчання у вузі теж не дозволяє забезпечити належний рівень обізнаності з основними кольорознавчими поняттями. Певним чином проблема вирішується завдяки включенню частини необхідної кольорознавчої інформації у зміст методики викладання образотворчого мистецтва, для чого програмою цієї дисципліни відводиться 2-4 години. Як показали результати констатуючого експерименту, цього не достатньо: у ході вивчення рівня оволодіння основними кольорознавчими поняттями серед студентів педфаку було отримано лише 5,5 % правильних відповідей. Це суттєво впливає на важливі професійні якості майбутніх учителів:

- 54% студентів без кольорознавчої підготовки зовсім не звертали уваги на колір запропонованого для опису об'єкта;
- 39% із них не могли пояснити, чому їм подобається або не подобається поліхромна композиція;

- лише 34% продемонстрованих зразків кольору отримали від них категоріальні назви;
- 35% були вигаданими або неестетичними.

Ці результати дозволили констатувати, що через недоліки існуючих умов отримання колористичних знань можливості впливу занять кольорознавством на особистість майбутнього вчителя майже не реалізуються.

Проведений аналіз теорії і практики кольорознавчої підготовки учителів, теоретичне дослідження взаємозв'язків кольору і елементів структури особистості привели до визначення мети педагогічного кольорознавства, його завдань. Теоретично й експериментально підтверджена першочерговість формування базових знань у цій галузі.

У третьому розділі "Підвищення рівня базових знань з кольорознавства у майбутніх учителів початкових класів на спеціально організованих заняттях" обґрунтовуються принципи організації змісту дисципліни "Педагогічне кольорознавство", розглядається запропонований нами комплекс засобів навчально-методичного забезпечення процесу кольорознавчої підготовки, до якого входять програма, методика викладання, критерії оцінки. Особливістю програми є педагогічна зорієнтованість і системно-структурна організація змісту. У ньому виділяється базова і варіативна частини. Матеріал систематизовано таким чином, щоб уже тематика блоків акцентувала увагу на базових кольорознавчих поняттях і лабораторні роботи не повторювали, а доповнювали і розширювали лекційний матеріал. У процесі поетапної експериментальної перевірки традиційної і модульної технології та технології повного засвоєння як найбільш раціональна була прийнята остання. На основі аналізу різноманітних варіантів реалізації цієї технології була відібрана для експериментальної перевірки розробка естонських педагогів П.І.Крейтсберга і Є.В.Крулля, які збагатили концепцію Д.Керрола і Б.Блума новими положеннями: навчальний матеріал розподіляється на основний та другорядний, і вимога повного

засвоєння застосовується лише до основного мінімуму знань і умінь; спеціально організовується діяльність за додатковим і розвиваючим матеріалом; вимога повного засвоєння вводиться не абсолютно. В адаптованому до умов викладання кольорознавства в педагогічному вузі варіанті концепції повного засвоєння розглянуті положення були трансформовані в авторський варіант методики, побудований на поєднанні жорстких формальних обмежень програмованого навчання, творчої свободи у вирішенні суто кольорознавчих завдань та індивідуального темпу засвоєння понять і навичок.

Для оцінки успіхів були використані неформальні тести успішності, методика створення яких розглядається у працях Я.Скалкової, К.Інгенкамп, А. Анастасі. Оцінка успішності з кольорознавства складається з оцінки за теоретичний матеріал і за лабораторні роботи. Тести, що виявляють успішність засвоєння теоретичного матеріалу, носять конвергентний характер. У них використовуються напівзакриті тестові завдання, оцінка яких проводиться переважно за триградусними односторонніми шкалами. У завданнях, що вимагають описової відповіді, оцінюються лише фіксовані показники, що відповідають шляху тестування. Але у лабораторних завданнях наочно представлені художньо-творчі якості, що пов'язується з необхідністю оцінки дивергентних успіхів. Розв'язанню цієї проблеми сприяла розробка багатокритеріальної системи оцінки, що базується на ідеях І. Іттена у виділенні формальних основ художньої композиції. Саме виділення формальних якостей дивергентних робіт, характерних для будь-якої поліхромної структури, дозволяє конкретизувати мету кожного завдання і відповідно визначити критерії оцінки рівня їх досягнення. Ці загальні критерії набувають відповідного смислу лише в конкретних умовах реалізації поставленого завдання. До структури критеріїв входять такі: досягнення заданого ефекту, складність палітри, складність композиції, гармонійність. Критерій "складність композиції" враховує декілька

оцінок: урівноваженість, організацію центру, оригінальність, виразність. Оскільки кожен показник може використовуватися як у сукупності, так і окремо, то термін "складність композиції" відображає не стільки її фактичну складність, скільки складність вимог до неї на певному етапі підготовки. Конкретизація смислу кожного критерію і зумовленість обмежень у їх застосуванні дозволили об'єктивізувати оцінку дивергентних робіт.

Внаслідок використання запропонованого варіанту методики повного засвоєння на етапі формуючого експерименту були досягнуті стабільно високі показники успішності з цього курсу, що підтвердило характер розробленої технології як орієнтованої на визначену мету. Динаміка успішності відображає удосконалення техніки викладання дисципліни.

В останньому підрозділі виявлялася ефективність формування базових знань з кольорознавства на спеціально організованих заняттях. Для цього використовувалася методика, яка сформувалася під час обстеження існуючого стану кольорознавчої підготовленості вчителів і студентів. Аналіз результатів формуючого експерименту проводився у двох напрямках.

Методом двох груп виявлявся вплив занять з кольорознавства на рівень оволодіння основними кольорознавчими поняттями, рівень актуалізації колористичної інформації, сформованість критеріальної системи оцінки поліхромних композицій, рівень розвитку категоріального називання відтінків.

Метод однієї групи використовувався для встановлення впливу запропонованого комплексу засобів на рівень творчої активності. Ті - рівень виявлення творчої індивідуальності - визначався за критеріями оригінальності й виразності як ступінь наближення фактичної сумативної оцінки за цими критеріями у серії вправ до максимально можливого значення цієї оцінки.

$$T_i = \frac{\sum(kO_w + mB_w) - \sum(kO_n + mB_n)}{\sum(kO_w + mB_w)},$$

- де: T_i - рівень виявлення творчого потенціалу;
 k, m - коефіцієнт вагомості критеріїв (у даному випадку - 1);
 n - кількість композицій;
 O_w - максимальна оцінка за оригінальність n -ї композиції;
 B_w - максимальна оцінка за виразність n -ї композиції;
 O_n - фактична оцінка за оригінальність n -ї композиції;
 B_n - фактична оцінка за виразність n -ї композиції.

На основі узагальнення результатів формуючого експерименту встановлено:

- підвищення рівня оволодіння основними кольорознавчими поняттями на 68 %;

- зростання середнього рівня актуалізації колористичної інформації на 74 %;

- збільшення кількості студентів із професійно значущим рівнем сформованості критеріальної системи оцінки поліхромних композицій до 100 %;

- підвищення рівня розвитку категоріального називання відтінків кольору на 62 %;

- досягнення середнього рівня виявлення творчого потенціалу $T_i^{ср} = 0,27$ (близько двох третин творчих робіт у представницькій групі виявились досить оригінальними і виразними).

Таким чином, проведене дослідження дозволило виявити суперечності між тривалістю використання кольору у практиці вчителя початкових класів і низьким рівнем його підготовленості до цього, високим рівнем розвитку колористики і обмеженістю використовуваної у практиці інформації через недостатність наявної кольорознавчої літератури, узагальнюючих науково-теоретичних і експериментально-прикладних психолого-педагогічних досліджень у

галузі педагогічного кольорознавства. Результати проведеного педагогічного експерименту дозволили сформулювати такі висновки:

1. Здійснено теоретико-методологічне обґрунтування педагогічного кольорознавства як комплексної професійно зорієнтованої навчальної дисципліни поліфункціонального і полідисциплінарного характеру, мета якої полягає у розвитку наукового і культурного кругозору вчителя у галузі колористики та підготовці його до повноцінного використання кольору у процесі професійної реалізації трисидної функції предметника, методиста і психолога. Визначено завдання курсу, його роль у формуванні особистості майбутнього вчителя.

2. Розроблена авторська програма дисципліни "Педагогічне кольорознавство", побудована на принципах доступності і повноти розкриття положень теорії колірного зору, колориметрії, кольоропсихології, прикладної колористики тощо.

3. Створена методика викладання кольорознавства, яка передбачає комплекс засобів навчально-методичного забезпечення: тексти лекцій, система лабораторних завдань, методичні рекомендації, блоки тестових завдань тощо.

4. Розроблена багатокритеріальна система оцінки результатів навчальної діяльності з кольорознавства, яка дозволяє оцінити не тільки конвергентні, але і дивергентні успіхи студентів.

5. У ході дослідження додатково встановлено:

- можливість застосування кількісного вимірювання в оцінці навчальних робіт художньо-творчого характеру з кольорознавства;

- стимулюючу дію засобів інтенсифікації навчального процесу при виконанні лабораторних робіт на розвиток художньо-творчих здібностей і стаювлення творчої індивідуальності;

- розвиваючий вплив багатокритеріальної оцінки на формування естетичних почуттів, в основі яких лежить уміння оцінювати інформацію і зіставляти її з ідеалом;

- розвиваючи роль методу імпровізації, який дозволяє значно розширити колористичний досвід студентів, тренувати колірний зір на швидке схоплення суттєвих ознак поліхромних об'єктів, встановлення зв'язків між ними, виявлення переданого ними смислу;

- позитивну роль використаної при виконанні вправ техніки роботи із паперовими площинами у нівелюванні нерівномірності довузівської технічної підготовки, наданні усім рівних стартових можливостей для реалізації природної обдарованості, активізації художньо-творчих задатків, розкриття особистості.

6. Доведено, що ефективне формування базових знань з кольорознавства забезпечується одночасним використанням усього комплексу запропонованих засобів.

Таким чином, підтверджена гіпотеза дослідження. Проміжні і кінцеві його результати узагальнено у 10 схемах, 10 таблицях, 6 діаграмах, 1 рисунку і 1 гістограмі та 7 додатках.

Проведене дослідження дозволило накреслити перспективи розвитку проблеми. Надалі, на нашу думку, доцільно більш ґрунтовно вивчати вплив занять кольорознавством на різноманітні сторони особистості майбутнього вчителя, розробляти конкретні методики використання кольору у виховних, методичних, діагностичних і корекційних цілях, вивчати історико-педагогічні аспекти, здійснювати порівняльні дослідження про стан кольорознавчої підготовки у різних країнах.

Основні положення дисертації опубліковані в таких роботах:

1. Кольорознавство. Частина III. Теорія кольорової гармонії: Методичні рекомендації для спеціальності 2121. - Полтава, 1990. - 48 с.
2. Традиції оздоблення кольором дерев'яних культових споруд на Україні // Релігійна традиція в духовному відродженні України. - Полтава, 1992. - С. 76-80.
3. Спеціальна програма з кольорознавства - необхідний елемент

системи образотворчої освіти //Розбудова національної початкової школи. - Полтава, 1993. - С. 182-183.

4. Цветоведческий аспект подготовки учителей //Актуальные проблемы начальной школы: Междунар. сб. научн.-метод.ст. - Полтава, 1994. - С. 113-117.

5. Кольорознавча підготовка вчителів початкових класів //Початкова школа. - 1994. - № 6. - С. 37-40. - (у співавт.).

6. Основні положення кольорознавства: Методичні вказівки для студентів факультету початкових класів. - Полтава, 1994. - 16 с.

7. Програма з кольорознавства для спеціальності 030800 //Програми з дисциплін образотворчого циклу для спеціальності 030800. - Полтава, 1994. - С. 16-34.

8. Кольорове вирішення шкільних споруд у структурі сільських поселень //Проблеми сільських навчально-виховних закладів. - Полтава, 1994. - С.18-21.

9. Рекомендації до кольорового вирішення розпису тканин //Л.В. Бичкова. Вправи для оволодіння основами техніки художнього розпису тканин. - Полтава, 1995. - С. 13-24.

10. Вивчення народних традицій кольорового декорування будівель з молодшими школярами //Методичні рекомендації до самостійної роботи над темою: "Національні риси в народній архітектурі України". - Полтава, 1995. - С. 32-40.

11: Розвиток колірного зору майбутніх учителів - необхідний елемент їх професійної підготовки //Проблеми естетичного виховання та художньої освіти в системі професійної підготовки вчителів. - Полтава, 1995. - С. 83-87.

12. Лабораторні роботи з кольорознавства: Методичні рекомендації для студентів педфаку. - Полтава, 1995. - 57 с.

Бычкова Л.В. Формирование базовых знаний по цветоведению у учителей начальных классов.

Диссертация в виде рукописи на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 - профессиональная педагогика. Институт педагогики и психологии профессионального образования Академии педагогических наук Украины, Киев, 1996.

Раскрыта взаимосвязь знаний по цветоведению с профессионально-педагогическими качествами личности и практическая целесообразность их получения. Разработана и апробирована авторская технология педагогического руководства подготовкой студентов по цветоведению. Экспериментально установлена ее эффективность.

Bychkova L.V. The ways of forming basic knowledge on colour studies among the teachers of primary school.

Dissertation for conferring the Candidate of Science (Pedagogical) degree on speciality 13.00.04 - professional pedagogics, Institute of Pedagogics and Psychology of Professional Education of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, 1996.

The thesis investigates the interrelations between colour studies and the professional and didactic qualities of a person as well as the feasibility to acquire them practically. The author's technique of pedagogical management of the colour learning by the students has been developed and approved. Its efficiency has been proved in the experimental way.

Ключові слова: кольорознавча підготовка, педагогічне кольорознавство, колористична глядацька свідомість, колористична культура; кольорова, колірна, колористична інформація.

Л.В. Бычкова

Підписано до друку 2.08.96р. Формат 60x84 1/16. Папір друкарський.
Друк офсетний. Умови друк. арк. 1. Замовлення №627. Тираж 100 прим.
Безкоштовно. Дільниця оперативного друку статистичного управління
Полтавської області. м. Полтава, вул. Пушкіна, 103.

AB 35.818